

ΑΡΙΣΤΕΑΣ Γ. ΣΙΔΕΡΗ-ΤΟΛΙΑ

Βοηθού τῆς Β' Ἑδρας τῆς
Λατινικῆς Φιλολογίας.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ Μ. ΠΛΑΝΟΥΔΗ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ Α' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΤΩΝ ΗΡΩΙΔΩΝ ΤΟΥ ΟΒΙΔΙΟΥ

Ὁ γνωστός βυζαντινὸς μοναχὸς καὶ πολυγραφώτατος λόγιος Μάξιμος Πλανούδης¹ ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἔργων του ἡσχολήθη καὶ μὲ τὴν μετάφρασιν λατινικῶν κειμένων εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Οὗτος μετέφρασε τὰ Dicta τοῦ Κάτωνος, τὸ De Bello Gallico τοῦ Ἰ. Καίσαρος, τὸ Somnium Scipionis τοῦ Κικέρωνος μὲ τὸ Ὑπόμνημα τοῦ Μακροβίου, τὰς Μεταμορφώσεις, τὰς Ἐπιστολάς καὶ τὰ Carmina Amatoria τοῦ Ὀβιδίου, τὸ De Trinitate τοῦ Αὐγουστίνου, τὸ De Consolatione Philosophiae τοῦ Βοηθίου κ.ἄ.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἐξετάζεται ἡ μετάφρασις τῆς α' ἐπιστολῆς τῶν Ἡρωίδων τοῦ Ὀβιδίου, γεγραμμένων εἰς ἑμμετρον λόγον (P. Ovidii Nasonis Heroïdum prima), τὴν ὁποίαν ὁ Μάξιμος Πλανούδης ἐξεπόννησεν ἑλληνιστὶ εἰς πεζὸν λόγον ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἰ Πηνελόπη Ὀδυσσεΐ.²

Ἐνταῦθα δηλ. θέλομεν νὰ διαπιστώσωμεν ἂν ὁ Μάξιμος Πλανούδης μετέφρασε πιστῶς ἢ ἐλευθέρως τὸ λατινικὸν κείμενον εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

Ἄς συγκρίνωμεν τὸ λατινικὸν κείμενον καὶ τὸ ἑλληνικόν:

1. Περί τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μαξίμου Πλανούδη βλ. C. Wendel, *Planudes*, RE XX,2, 1950, 2203-2253· τοῦ αὐτοῦ: *Planudea*, BZ 40, 1940, 406-445.

2. Ἐνταῦθα λαμβάνεται ὡς βάσις ἡ ἔκδοσις τοῦ Μανόλη Παπαθωμόπουλου, *Μάξιμος Πλανούδης μετάφρασις τῶν Ὀβιδίου ἐπιστολῶν*, Ἰωάννινα 1976.

στίχ. 1. Hanc tua Penelope lento tibi mittit, Ulixē;

=Τόδε σοι τὸ χαίρειν ἢ σὴ Πηνελόπη βραδύνοντι πέμπει, Ὀδυσσεύ.

Ὁ Πλανούδης ἀποδίδει τὸ hanc διὰ τῶν λέξεων: “τόδε τὸ χαίρειν”. Κατὰ τὸν μεταφραστὴν ἢ ἀντὼν. hanc ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐννοούμενον οὐσιαστικὸν salutem, ὡς τοῦτο βεβαίως προκύπτει ἐκ τῆς μεταφράσεώς του: “Τόδε τὸ χαίρειν”. Κατὰ τὴν μετάφρασιν τὴν ὁποῖαν ἐξεπόνησεν ὁ καθηγητὴς Λ.Λ. Λουϊζίδης προκύπτει, ὅτι ἢ ἀντὼν. hanc ἀναφέρεται εἰς τὸ οὐσιαστικὸν epistulam: “Τὴν παροῦσαν...”³.

Ἡμεῖς δεχόμεθα τὴν μετάφρασιν τοῦ Λουϊζίδου, διότι ὑπὲρ αὐτῆς συνηγοροῦν καὶ οἱ κατωτέρω δύο στίχοι ἐκ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολῆς: πρῶτον ὁ στίχ. 2. Nihil mihi rescribas attamen;... Ἡ φράσις δηλ. Nihil mihi rescribas καὶ μάλιστα μετὰ τοῦ ἀντιθετικοῦ συνδέσμου attamen (=ἀλλὰ σὺ νὰ μὴ μοῦ ἀπαντήσης τίποτε) προϋποθέτει ἀποστολὴν μιᾶς ἐπιστολῆς· δεύτερον ὁ στίχ. 62: Traditur huic digitis charta notata meis. Ἐνταῦθα δηλ. σαφῶς δηλοῦται ὅτι ἐγράφη ἐπιστολὴ ἐπὶ χάρτου⁴.

στίχ. 4. Vix Priamus tanti totaque Troia fuit

=Καὶ δὴ μόλις Πρίαμος καὶ ἡ Τροία σφζομένη τοσοῦτου παρ' ἡμῶν ἔτυχον μίσους.

Ὁ Πλανούδης μεταφράζει τὴν λέξιν tanti διὰ τῆς ἐκφράσεως “τοσοῦτου παρ' ἡμῶν ἔτυχον μίσους”, ἢ ὁποῖα κεῖται ἀπολύτως ἐνταῦθα,⁵ ἢ δὲ ἀποδοσὶς τῆς εἰς τὴν ἐλληνικὴν εἶναι: “δὲν ἤξιζε “τόσον”⁶, ἢ “τόσον ἦν ἄξιος”⁷. Δηλ. οὔτε ὁ Πρίαμος, οὔτε ἡ Τροία ἤξιζαν τόσον ὥστε σὺ νὰ ἀπουσιάζης τόσον χρόνον. Τέλος παρατηροῦμεν ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ totaque Troia “καὶ ἡ Τροία σφζομένη” δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον, τὸ ὁποῖον σημαίνει: “καὶ ἡ Τροία ὁλόκληρος”. Ἀλλὰ μὴ-

3. L.L. Luisides, *P. Ovidii Nasonis Heroidum Prima et D. Junii Iuvenalis Saturarum prima*, Athenis MCMLXV σ. 11.

4. Π6. Φιλίππου Ἰωάννου, *Φιλολογικὰ Πάρεργα*, Π. Ὀβιδίου Ἡρωίδων ἐπιστολὴ Α', Ἀθῆναι 1874² σ. 444. Luisides, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 15.

5. Arthur Palmer, *P. Ovidii Nasonis Heroides, with the Greek Translation of Planudes*, Oxford 1898, σ. 278.

6. Luisides, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 10.

7. Φιλίππου Ἰωάννου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 442. Μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν τὸ ἀναφέρει ὁ Ὀβίδιος καὶ ἄλλαχοῦ ὡς: Aut si rescierit, sunt, o sunt iurgia tanti! (Ov. M. 2.424).

πως ἄραγε ὁ Πλανούδης εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν γρ. *tutaque* ἀντὶ *totaque* Troia, δηλ. τὴν μετοχὴν τοῦ *tueor* (*tuitus* καὶ *tutus sum*, ἐρι)=προσβλέπω, διατηρῶ, φυλάττω, σφῶω;

στίχ. 6. *Obrutus insanis esset adulter aquis!*

= [Ὡς ὄφειλεν] ὁ μοιχὸς Πάρις [ἡνίκα σὺν ναυσὶν ἐπλεῖ πρὸς Λακεδαίμονα] μαινομένοις κύμασι καλυφθῆναι.

Ὁ Πλανούδης πρὸς καλυτέραν κατανόησιν τοῦ κειμένου τοῦτου προσθέτει εἰς τὴν λέξιν “*adulter*” (=μοιχὸς) τὸ κύριον ὄνομα *Πάρις*, περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται.⁸

στίχ. 13. *In te fingebam violentos Troas ituros;*

= Καὶ γοῦν ἀνέπλαττον ἐπὶ σοὶ Τρῶας θιαίως ἐπιόντας. Εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ στίχου τοῦτου ὁ Πλανούδης προσθέτει ἀδικαιολογητῶς τὰ μόρια *καὶ γοῦν*,⁹ τὸ δὲ ἐπιθ. *violentos* (=θιαίους, ὁρμητικούς) μεταφράζει ὡς ἐπίρρημα (*violenter*). Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰ ἐξῆς χωρία: στίχ. 23 *aequus* “δικαίως” ἀντὶ “δίκαιος”. στίχ. 82 *immensas* [*usque moras*] “ἐπὶ μήκιστον” ἀντὶ “ἀμέτρους, ἀπείρους, ἀτελευτήτους χρονοτριβάς”.¹⁰

Τὸ ἀντίθετον παρατηροῦμεν εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ στίχ. 69 *Scirem ubi pugnares et tantum bella timerem*=ὄφειλεν... καὶ *μόνους* τοὺς πολέμους φοβεῖσθαι, ἔνθα ὁ Πλανούδης τὸ ἐπίρρημα *tantum* (=μόνον) μετέφρασε διὰ τοῦ ἐπιθέτου “μόνους”.

8. Π8. ὡσαύτως: στίχ. 17 *Sive Menoetiaden falsis cecidisse sub armis ...* Ἀχιλλέα, στίχ. 104 *Tertius immundae cura fidelis harae...* *Εὔμαιος*.

9. Π8. ὡσαύτως: στίχ. 25 *Argolici rediere duces*=Ἐπανήλθον *τοῖνον* οἱ τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμόνες, στίχ. 30 *Narrantis conjunx... viri*=*Καὶ ταῦτα* διηγούμενος ἀνὴρ ... τὴν σύζυγον.

στίχ. 48 ...*vñ*.

στίχ. 67 ... *μοί*.

στίχ. 85 ... *ἐμαῖς*.

10. Ὁ Πλανούδης διὰ τῆς φράσεως “ἐπὶ μήκιστον” μετέφρασε τὰς λέξεις *immensas moras* (=ἀτελευτήτους χρονοτριβάς). Ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὀρων τῆς προτάσεως ἐπιφέρει ἀλλοίωσιν τοῦ νοήματος, διότι ὁ Ὁβίδιος ἐνόει ὅτι ὁ Ἰκάριος ἐπῆξε τὴν Πηνελόπην νὰ ἐκλέξη νέον σύζυγον καὶ ἐπετίμα τὸν Ὀδυσσεῆα διὰ τὴν ἀτελειώτον χρονοτριβὴν. Ἡ μετάφρασις ὁμῶς τοῦ Πλανούδη παρουσιάζει τὸν Ἰκάριον νὰ ἐπιτιμᾷ τὴν Πηνελόπην ἐπὶ πολὺ, ἐπειδὴ δὲν ἥλλαξε γνώμην καὶ ἀνέμενε τὸν σύζυγόν της.

Περὶ τοῦ ἰδίου φαινομένου βλ. κατωτέρω, ἐν στίχ. 68.

στίχ. 16. *Antiochus nostri causa timoris erat.*

= αἰτία τῆς ἡμετέρας ὀδύνης ἦν ὁ Ἀντίλοχος.

Ὁ Πλανούδης ἐνταῦθα μεταφράζει τὴν λέξιν “timoris” διὰ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως “τρόμος”. Ἡ μετάφρασις αὕτη τοῦ Πλανούδη “ὀδύνης” θὰ ἤρμοζεν, ἂν εἰς τὸ κείμενον ὑπῆρχεν ἀντί “timoris” ἢ λέξις “doloris”. Οὕτως εὐλόγως τίθεται τὸ ἐρώτημα μήπως ὁ Πλανούδης εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν κώδικα ἔχοντα διάφορον γραφὴν τῆς σήμερον παραδεδομένης.

στίχ. 18. *Flebam successu posse carere dolos*

= Ἐθρῆνουν ὥς τῶν δόλων πεφυκότων διαμαρτάνειν.

Ὁ Πλανούδης εἰς τὸν στίχον αὐτὸν δὲν ἀποδίδει ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ λατινικοῦ κειμένου ἀλλὰ μεταφράζει ἐλευθέρως: δηλ. ὅτι οἱ δόλοι εἶναι ἐκ φύσεως προωρισμένοι ν’ ἀποτυγχάνουν. Τὸ λατινικὸν κείμενον ὁμῶς λέγει ὅτι οἱ δόλοι δύνανται νὰ στεροῦνται ἐπιτυχίας. Ὁρθῶς λοιπὸν ὁ Ὀβίδιος παρουσιάζει τὴν Πηνελόπην νὰ θρηνῇ, ἐπειδὴ οἱ δόλοι, κατ’ ἐξοχὴν εἰδικότης τοῦ πολυμηχάνου συζύγου τῆς, ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐπιτύχωσι καὶ ἡ ἀποτυχία αὕτη νὰ ἀποβῇ μοιραία διὰ τὸν Ὀδυσσεά.

στίχ. 20. *Tlepolemi leto cura novata mea est.*

= καὶ τῷ τοῦ Τριπολέμου θανάτῳ τὸ ἔμὸν ἄλγος ἀνεκαινίσθη.

Ὁ Πλανούδης ἀποδίδει ἐλευθέρως τὴν λέξιν “cura” διὰ τῆς ἐλληνικῆς “ἄλγος”. Ἡ λατινικὴ λέξις cura εἰς τὴν παρούσαν περίπτωσιν σημαίνει «ἀνησυχία, ἀγωνία».¹¹

Ὁ Ὀβίδιος διὰ τῆς λέξεως cura θέλει νὰ δηλώσῃ ὅτι ἡ εἰδησις τοῦ θανάτου τοῦ Τληπολέμου ἐπέβαλε νέαν ἀνησυχίαν εἰς τὴν ψυχὴν τῆς Πηνελόπης καὶ οὐχὶ λύπην νέαν, διότι καθ’ ἡμᾶς ἡ λύπη τῆς Πηνελόπης ἦτο θαθεῖα καὶ σταθερά καὶ δὲν ἐπεδέχετο ἀνανέωσιν.

στίχ. 21 *Denique, quisquis erat castris jugulatus Achivis,*

= Καὶ τέλος εἴ τίς ποτε πρὸς τῷ τῶν Ἀχαιῶν ἀνῆρητο στρατοπέδῳ.

Ὁ Πλανούδης παρέφρασε τὸ ρῆμα jugulo διὰ τοῦ «ἀνῆρητο». Τοῦτο ἀποτελεῖ ἔκφρασιν ἡπιωτέραν καὶ εὐπρεπεστέραν, ἀλλὰ καθ’ ἡμᾶς μειώνει τὴν δύναμιν τῆς εἰκόνης, δηλ. τὴν σφαγὴν τὴν ὁποίαν ὁ Ὀβίδιος ἠθέλησε νὰ θέσῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τοῦ ἀναγνώστου. Τὸ ρῆμα jugulo σημαίνει «σφάζω».¹²

11. Π8. Prop. I, 15, 31: quam tua sub nostro mutetur pectore cura.

12. Π.χ. Cic. Phil. 3,2,4: ...optimosque cives jugulari jussurit.

στίχ. 23. Sed bene consuluit casto deus aequus amor;

= Ἀλλ' ὁ δαίμων δικαίως τῷ σώφρονι διήτησεν ἔρωτι.

Ὁ μεταφραστής ἀνεπιτυχῶς ἀπέδωσε τὴν λέξιν «casto» διὰ τοῦ «σώφρο-
νι». Ἡ λέξις castus σημαίνει κυρίως «ἀγνός».¹³

Ὁ Πλανούδης διὰ τῆς μεταφράσεως ταύτης ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀφίσταται τῆς
κατὰ λέξιν ἀπαιτουμένης ἀποδόσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ μειώνει τὴν ποιητικὴν
εἰκόνα καὶ ἀποδυναμώνει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἔρωτος ἐνὸς τόσον πολυσυζη-
τημένου ζεύγους, ὥς εἶναι ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ἡ Πηνελόπη.

στίχ. 25. Argolici rediere duces...

= Ἐπανήλθον τοίνυν οἱ τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμόνες...

Ἐνταῦθα θεβαίως θὰ ἀνεμένομεν «οἱ Ἀργολικοὶ (οἱ ἐξ Ἀργους)¹⁴ ἡγεμό-
νες» ἀντὶ τῆς λέξεως Ἀχαιοί, ἡ ὁποία, ὥς γνωστόν, ἔχει γενικωτέραν
σημασίαν.

στίχ. 28 Illi victa suis Troica fata canunt;

= Οἱ δὲ τοῖς οἰκείοις τὴν ἡττηθεῖσαν τύχην τῆς Τροίας ἔδουσιν

Ὁ Πλανούδης τὴν ἀντων. «suis» θεωρεῖ ἀντικείμενον ἔμμεσον εἰς τὸ ρήμα
canunt. Ἐπειδὴ ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ ἔμμετρον μεταφράσεως, θὰ
ἀνεμένομεν τὴν συνήθη συντακτικὴν σειράν: illi canunt Troica fata victa
suis.¹⁵ Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ ἀντων. «suis» δεόν νὰ θεωρηθῇ ἀφαι-
ρετικὴ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου εἰς τὸ victa. Κατὰ τὴν σύνταξιν ταύτην, τὸ
νόημα εἶναι ὅτι τὰ θέσφατα τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ἀνώτερα τῶν Τρωικῶν¹⁶.

στίχ. 30. Narrantis conjunx pendet ab ore viri;

= Καὶ ταῦτα διηγούμενος ἀνὴρ τῶν ὠτων ἐξαρτᾶται τὴν σύζυγον.

Ὁ Πλανούδης ἀποδίδει τὴν λέξιν «ore» διὰ τοῦ «ὠτων» ὥσάν νὰ εἶχε πρὸ
ὀφθαλμῶν κώδικα μὲ γραφὴν aure ἀντὶ ore. Ἀλλὰ τὸ νόημα τοῦ χωρίου
τούτου ἀπαιτεῖ τὸν παραδεδομένον τύπον ore:¹⁷ ὁ σύζυγος διηγεῖται καὶ
ἐνεκα τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος τῆς διηγήσεως ἡ σύζυγος κρέματα ἀπὸ

13. Π8. Cic. Div. 1, 53, 121: castus animus purusque.

14. Π8. Αἰσχύλ. Ἰκ. 236 κέ. «σὺ γάρ Ἀργολίς/ἔσθης γυναικῶν οὐδ' ἀφ' Ἑλλάδος τό-
πων». Πλούτ. Ρωμ. 21: «μετέβαλε τὸν ὀπλισμὸν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν Ρωμαίων, Ἀργολικάς
πρότερον ἀσπίδας φοροῦντων.

15. Βλ. Luisides, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 13.

16. Π8. Οὕτως ἐρμηνεύει τοῦτο ὁ Palmer, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 280.

17. Π8. Dr. Tegge, *Auswahl aus den Gedichten des P. Ovidius Naso*, Berlin 1904, σ.

τὰ χεῖλη του. Ὡσαύτως ὁ μεταφραστὴς ἀπέδωσε διὰ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ «ῶτων»¹⁸.

στίχ. 33. *Hac ibat Simois, haec est Sigeia tellus;*

= ... Ἐνταῦθα δ' ἐστὶ τὸ Σίγειον.

Ὁ Πλανούδης παραλείπων τὴν λέξιν *tellus* (= γῆ) μεταφράζει μονολεκτικῶς τὴν περίφρασιν *Sigeia tellus*.

στίχ. 36. *Hic alacer missos terruit Hector equos.*

= Ὡδε δὲ γαῦρος ὁ Ἑκτώρ τοὺς ἵππους ἔστρεφε.

Ὁ Πλανούδης τὸ ρῆμα «*terruit*» παρέφρασε διὰ τοῦ «ἔστρεφε», ἀντὶ τοῦ ἀναμενομένου «ἐφόβησε». Ὡσαύτως δὲν μετέφρασε τὴν λέξιν «*missos*» (= ἀφεθέντας) καὶ οὕτω δὲν ἀπέδωσε τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς ἠθέλησε νὰ παρουσιάσῃ.

στίχ. 46. *Dictus es Ismariis isse per agmen equis*

= Πρὸς τὸ φίλον στρατόπεδον τοῖς Ἰσμαρικοῖς ἵπποις ἐπανεληθεῖν ἔφασαν.

Ὁ Πλανούδης ἀνεπιτυχῶς ἀπέδωσε τὸ ἀπαρέμφατον «*isse*» διὰ τοῦ «ἐπανελεῖν», ὥσάν νὰ ἐπρόκειτο περὶ τοῦ συνθέτου *redeo*. Τὸ εο σημαίνει «βαδίζω, ἔρχομαι, διέρχομαι».

στίχ. 50. *Virque mihi dempto fine carendus abest?*

= καὶ μοι ὁ ἀνὴρ ἄπεστι καὶ δίχα τέλους ἀπέσται;

Ὁ Πλανούδης τὸ γερουνδιακὸν «*carendus*» (= νὰ πρέπει νὰ στερῶμαι) μετέφρασεν ἀπλῶς διὰ τῆς ὀριστικῆς «ἀπέσται». Παρομοίαν ἐσφαλμένην μετάφρασιν τοῦ γερουνδιακοῦ εὗρομεν καὶ εἰς ἕτερα χωρία: στίχ. 53. *Iam seges est, ... resecadaque falce* = ... καὶ δρεπάνῳ θεριζομένη, δηλ. τὸ γερουνδιακὸν «*resecadaque*» (= καὶ πρέπει νὰ θερισθῇ) μετέφρασε διὰ τῆς μετοχῆς «θεριζομένη». στίχ. 95 *Irus egens, ... actor edendi* = ... τῶν κατεσθιομένων θερμμάτων... δηλ. τὸ γερουνδιακὸν «*edendi*» μετέφρασε διὰ τῆς μετοχῆς «κατεσθιομένων».

στίχ. 51. *Diruta sunt aliis uni mihi Pergama restant.*

= Ἀλλαις τὰ Πέργαμα πέπτωκεν, ἐμοὶ δ' ἔτι συμμένει.

Ὁ Πλανούδης μεταφράζων δὲν ἀπέδωσε τὸ ἐπίθετον «*ur.*»¹⁹ (= μόνη).

18. Περὶ τοῦ ἴδιου φαινομένου βλ. κατωτέρω ἐν στίχ. 52, 66, 95.

19. Π6. *P. Ovidii Nasonis Epistulae Heroidum*, ἔκδ. H. Dörrie, Berolini-Novae Eboraci 1971, σ. 50, ἐν στίχ. 51: «*soli mihi*» καὶ «*mihi soli*».

οὕτω δὲν ἐκφράζει τὸ πικρὸν παράπονον τῆς Πηνελόπης διὰ τοῦ αὐτὴν μόνην εἶναι ὥσάν νὰ μὴ ἐπεσεν ἡ Τροία, ἐφ' ὅσον ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ἐπέστρεψεν. ὡσαύτως εἰς τὸ χωρίον τοῦτο προσθέτει ἀδικαιολογητῶς τὸ ἐπίρρημα ἔτι.

στίχ. 52. *Incola captivo quae bove victor arat.*

= ἅπερ ὁ νικήσας οἰκήσας βουσί ζωγρηθεῖσι γεωργεῖ.

Ὁ Πλανούδης μετέφρασε τὰς λέξεις «*captivo bove*» (= δι' αἰχμαλωτισθέν-τος βοῦς) διὰ τῶν εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν «*βουσί ζωγρηθεῖσι*», ἀποδίδων οὕτω τὴν πραγματικὴν εἰκόνα τοῦ ζεύγους βοῶν ἀροτριῶντων.

στίχ. 59. *Quisquis ad haec vertit peregrinam litora purpim*

= Εἰ τίς ποτε ξένος πρὸς τοῦσδε τοὺς αἰγιαλοὺς τὴν ναὺν τρέπει.

Ὁ Πλανούδης παρέφρασε τὰς λέξεις «*peregrinam purpim*» διὰ τοῦ «ξέ-νος... τὴν ναὺν», ἀποδίδων λογικῶς τὸ νόημα. Οὕτως ὁμοίως δὲν διατηρεῖ τὸ σχῆμα ὑπαλλαγῆς τοῦ Ὀθιδίου, διὰ τοῦ ὁποίου δίδεται χάρις εἰς τὸν ἀνωτέρω στίχον.

στίχ. 62. *Traditur huic digitis charta notata meis.*

= Ἐπιστολὴν αὐτῷ παραδίδωμι τῇ ἐμῇ δακτύλῳ σφραγιζομένῃν.

Ὁ Πλανούδης ἀποδίδει τὴν παθητικὴν σύνταξιν τοῦ λατινικοῦ κειμένου («*traditur*») δι' ἐνεργητικῆς²⁰ (= «*παραδίδωμι*») καὶ τὸν πληθυντικὸν «*digitis*» διὰ τοῦ ἐνικοῦ «*δακτύλῳ*».

Εἶτα τὴν μετοχὴν «*notata*» μετέφρασε διὰ τοῦ «σφραγιζομένην», ἡ ὁποία ἦτο δυνατόν νὰ μεταγλωττισθῇ καὶ διὰ τοῦ «*γραφεῖσα*»²¹.

στίχ. 66. *Quas habitas terras aut ubi lentus abes?*

= Τίνα ποτὲ γῆν οἰκεῖς ἢ ποῦ ποτε, θραδύτατε, ἄπει;

Ὁ μεταφραστὴς τὰς λέξεις «*quas terras*» (= τίνας χώρας) ἀπέδωσε δι' ἐνικοῦ «*τίνα γῆν*». Προσέτι βλέπομεν διὰ τὸ θετικοῦ βαθμοῦ ἐπιθετον «*lentus*» (= θραδύς) μετέφρασεν οὕτως εἰς τὴν ἐλλληνικὴν διὰ τοῦ ὑπερθε-τικοῦ: «*θραδύτατε*». Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸ χωρίον: στίχ. 77... *rustica*=... «ἀγροικοτάτη» ἀντὶ «ἀγροικος».

στίχ. 68. *(Irascor votis, heu! levis ipsa meis)*

20. Ὡσαύτως πθ. στίχ. 90... *dilacerantur*=διασπαράττουσι.

21. Οὕτω μετέφρασεν ὁ Λουϊζίδης, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 15, ἐν στίχ. 61. Ἀντιθέτως, ὁ Φίλιππος Ἰωάννου (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 444, ἐν στίχ. 61) μετέφρασε ταύτην διὰ τοῦ ἐνεργητικοῦ τύπου «*γράψασα*». Ὡς γνωστόν, τὸ ρῆμα ποτε σημαίνει: «χαράσσω, γράφω, σημειῶ, σφραγίζω».

= Ὀργίζομαι γὰρ αὐτὴ φεῦ ταῖς ἑμαυτῆς εὐκόλως εὐχαῖς.

Ὁ Πλανούδης μετέφρασε τὸ ἐπίθετον «*levis*» (=ἐλαφρὺς, ἄστατος, ἐλαφρόμυαλος) διὰ τοῦ ἐπιρρήματος «εὐκόλως». Ἄλλ' οὕτω δὲν δηλοῦται ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ Ὀιδίδιος θέλει νὰ ἐκφράσῃ ἐνταῦθα, δηλ. ὅτι ἡ Πηνελόπη λέγουσα «.... *levis ipsa meis*» ψέγει τὸν ἑαυτὸν της, διότι ἡ εὐχή της νὰ καταστραφῇ ἡ Τροία εἶχε δυσμενῆ ἀποτελέσματα διὰ τὴν ἰδίαν μὲ τὴν ἀργοπορίαν τοῦ Ὀδυσσέως.

στίχ. 71. *Quid timeam, ignoro; timeo tamen omnia demens*

= Τί δ' ἂν φοβοίμην νῦν, ἀγνοῶ φοβοῦμαι μέντοι τὰ πάντα.

Ὁ Πλανούδης παραλείπει εἰς τὴν μετάφρασιν τὴν λέξιν *demens* (=ἄφρων, ἔξαλλος).

στίχ. 75. *Haec ego dum stulte metuo, quae vestra libido est*

= Ἐμοῦ δὲ καὶ ταῦτα ἀνοήτως μέντοι μελετώσης, τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ ὑμέτερος ἔρως.

Ὁ Πλανούδης μετέφρασεν ἐσφαλμένως τὸ ρῆμα *metuo* διὰ τῆς μετοχῆς «μελετώσης», ἀντὶ τοῦ ἀναμενομένου «φοβοῦμαι».

στίχ. 78. *Quae tantum lanas non sinat esse rudes*

= ἢ μόνα τὰ ἔρια οὐκ οὐκ ἀτημέλῃ ταυγχανεῖν ἔῃ.

Ὁ Πλανούδης παρέφρασε τὴν λέξιν «*rudes*» διὰ τοῦ «ἀτημέλῃ», ἀντὶ «ἀκατέργαστα, τραχέα».

στίχ. 83. *Increpet usque licet! tua sum, tua dicar oportet;*

= Ἄλλ' εἰ καὶ τὰ μάλιστα πλεῖστον ὅσον ἐπιτιμᾷ, ἀνάγκη με σὴν εἶναι καὶ σὴν λέγεσθαι.

Ὁ Πλανούδης παρέφρασε τὰς λέξεις «*tua sum, tua dicar oportet*», συσχετίζων τὸ *sum* πρὸς τὸ *oportet*, ἀντὶ τῆς ἀναμενομένης μεταφράσεως: «ἰδική σου εἶμαι, ἰδική σου πρέπει νὰ λέγωμαι».

στίχ. 84. *Penelope conjunx semper Ulixis ero.*

= καὶ τὴν Πηνελόπην αἰεὶ τοῦ Ὀδυσσέως σύζυγον εἶναι.

Τὴν ὀριστικὴν τοῦ μέλλοντος «*ero*» ὁ Πλανούδης μετέφρασε διὰ τοῦ ἀπαρεμφάτου «εἶναι». Τὸ *ero* μετὰ τοῦ ἐπιρρ. *semper* ἀποτελεῖ μίαν ὑπόσχεσιν, τὴν ὁποῖαν ἐκφράζει ἡ Πηνελόπη πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, τὴν ζωηρότητα ὅμως τοῦ νοήματος τούτου παραβλέπει ὁ Πλανούδης.

στίχ. 86. *Frangitur et vires temperat ipse suas.*

= ἐπικλᾶται, καὶ τὴν οἰκειάν αὐστηρίαν μαλάσσει.

Ὁ Πλανούδης ἐσφαλμένως μετέφρασε τὰς λέξεις «*vires suas*» διὰ τοῦ

«τὴν οἰκείαν αὐστηρίαν», διότι ἡ λέξις *vis* εἰς τὸν πληθυντικὸν σημαίνει τὰς σωματικὰς δυνάμεις καὶ γενικῶς τὴν δύναμιν ἢ τὴν βιαιότητα. Αὕτη ἀπαντᾷ εἰς ἕτερον χωρίον τῆς ἐπιστολῆς μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν.²² Τὸ ἐρμῆνευμα τοῦ Πλανούδη «αὐστηρίαν» (=αὐστηρότητα) προϋποθέτει τὴν ἀντίστοιχον λατινικὴν λέξιν *austeritas* ἢ *severitas*, ἥτις δὲν παραδίδεται εἰς τὸ ἐν λόγῳ χωρίον.

στίχ. 93. *Atque alios referam, quos omnis, turpiter absens.*

=καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπαγγέλλοιμι, οὓς πάντας ἀπὼν αὐτός.

Ὁ Πλανούδης εἰς τὴν μετάφρασιν παρέλειψε τὴν λέξιν «*turpiter*» (=αἰσχρῶς).

στίχ. 97. *Tres sumus imbelles numero, sine viribus uxor.*

=Τρεῖς τὸν ἀριθμὸν ἔσμεν ἀπόλεμοι· ἐγὼ τε πάσης ἀλκῆς ἐρημος.

Ὁ Πλανούδης μετέφρασε τελείως ἑλευθέρως τὸ χωρίον, ἀποδίδων τὴν λέξιν «*uxor*» (=σύζυγος) διὰ τῆς ἀντων. «ἐγὼ», καὶ τὸ «*sine viribus*» (=ἀνευ δυνάμεων, ἀδύναμος) διὰ τοῦ «πάσης ἀλκῆς ἐρημος».

στίχ. 105. *Sed neque Laërtes, ut qui sit inutilis annis* (δ. γρ. *armis*).

=Ἄλλ' οὐθ' ὁ Λαέρτης, ὥς ἂν τις τῷ χρόνῳ ἀνόνητος.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω μεταφράσεως «χρόνῳ» προκύπτει ὅτι ὁ Πλανούδης ἀνέγνωσε κώδικα ἔχοντα τὴν γρ. *annis*. Ἡ γρ. αὕτη θεωρεῖται ὀρθοτέρα τῆς γρ. *armis*,²³ διότι οὕτως ἐρμηνεύεται κατὰ τὴν Πηνελόπην ἡ ἀνικανότης τοῦ Λαέρτου τοῦ νὰ κρατήσῃ τὴν βασιλείαν. Ἡ γραφὴ *annis*,²⁴ τὴν ὁποίαν δεχόμεθα καὶ ἡμεῖς, ἐνισχύεται διὰ τοῦ κατωτέρου στίχου: «*Telemacho veniet, vivat modo, fortior aetas*» (=εἰς τὸν Τηλέμαχον, ἀρκεῖ νὰ ζήσῃ, θὰ ἔλθῃ ἡλικία ἰσχυροτέρα). Δηλ. τὸ «*Telemacho...fortior aetas*» ἀντιτίθεται πρὸς τὸ «*Laërtes...inutilis annis*».

στίχ. 110. *Tu citius venias, portus et ara tuis!*

=σὺ θάττον ἔλθοις αὔρα καὶ λιμὴν τοῖς οἰκείοις.

Τὸ ἐρμῆνευμα «αὔρα» τοῦ μεταφραστοῦ προϋποθέτει τὴν γρ. *aura*²⁵ (=αὔρα, πνοή, ἄνεμος), τὴν ὁποίαν προφανῶς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Πλανού-

22. Π6. Ov. H. 1, 109: *nec mihi sunt vires inimicos pellere tectis.*

23. Βλ. ὁμως Palmer, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 287, ἐν στίχ. 105.

24. Βλ. Dörrie, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 52, ἐν στίχ. 105.

25. Π6. Dörrie, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 95 καὶ Tegge, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 269.

δης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν σήμερον ἐπίσης παραδεδομένην γρ. *aga*²⁶ (= βωμός, θυσιαστήριον· μτρ. καταφύγιον).

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω γενομένης συγκρίσεως τοῦ λατινικοῦ κειμένου μετὰ τῆς μεταφράσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν τοῦ Μαξίμου Πλανούδη ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι εἰς τὴν μεταγλώττισιν αὐτὴν εὐρίσκομεν ἀποκλίσεις ἐκ τοῦ λατινικοῦ κειμένου, δηλ. ἐλευθέραν ἀπόδοσιν, παράφρασιν, παραλείψεις λέξεων καὶ πλεονασμούς. Ὡσαύτως μετέφρασεν εἰς τινα χωρία τὰ ἐπίθετα ὡς ἐπιρρήματα ἢ τὰ ἐπιρρήματα ὡς ἐπίθετα, ἀπέδωκε τὸν ἐνικὸν διὰ πληθυντικοῦ καὶ ἀντιστρόφως. Τὰ παραθετικά τῶν ἐπιθέτων εἰς τοὺς στίχ. 66 καὶ 77 δὲν τὰ ἀπέδωκεν εἰς τὸν βαθμὸν εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκονται ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ. Τέλος τὸν τύπον τοῦ γερουνδιακοῦ μετέφρασεν δι' ὀριστικῆς ἢ μετοχῆς καὶ εἰς δύο χωρία μετέτρεψε τὴν παθητικὴν σύνταξιν εἰς ἐνεργητικὴν (στίχ. 62, 90).

Ὡρισμέναι θεβαίως τῶν ἀποκλίσεων τούτων ὀφείλονται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μεταφραστὴς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν κώδικα ἔχοντα διάφορον γραφὴν (π.χ. στίχ. 30, 33, 105 καὶ 110).

Ὁ Palmer²⁷ κρίνων τὴν μετάφρασιν τοῦ Πλανούδη λέγει ὅτι ὁ μεταφραστὴς ἔχει πολὺ ἀτελεῖ γνῶσιν τῆς λατινικῆς. Τὴν κρίσιν αὐτὴν ὁμῶς θεωροῦμεν ὑπερβολικὴν. Ὁ Πλανούδης ἐγνώριζε τὴν λατινικὴν, ὅπως τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς ὅλης μεταφραστικῆς του ἐργασίας, ἡ ὁποία εἶναι χρησιμωτάτη, διότι ἐπιβοηθεῖ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν πολλῶν νοσούντων χωρίων τοῦ λατινικοῦ κειμένου τοῦ Ὁβιδίου²⁸.

26. Βλ. Palmer, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 288

27. Βλ. Palmer, ἐνθ' ἀνωτ., σ. XLVII «...in a considerable number of places showing a very imperfect Knowledge of Latin».

28. Ὁ R. Giomini (*P. Ovidii Nasonis Heroides*, τόμ. 1ος, Roma 1963, σ. XXXVI) γράφει σχετικῶς: «Utilissima in molti passi per stabilire l' esatta lezione...» Πβ. W.O. Schmitt, *Lateinische Literatur in Byzanz. Die Übersetzungen des Maximus Planudes und die moderne Forschung*, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft 17, 1968, σ. 140.